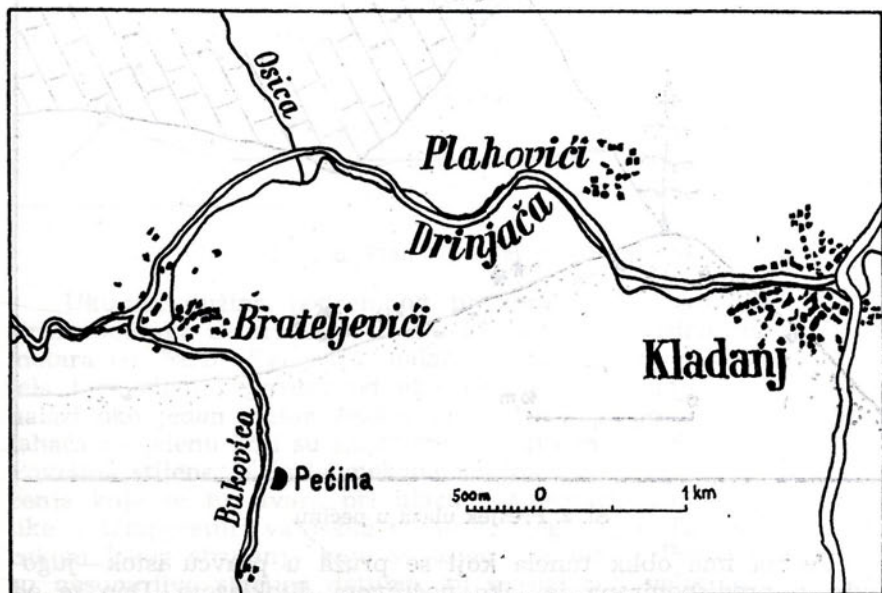

Duro Basler — Jasminko Mulaomerović

PEĆINSKI CRTEŽI U BRATELJEVIĆIMA KOD KLADNJA

Pećina pored sela Brateljevića, zapadno od Kladnja, prvi put je privukla pažnju istraživača etnografa još pred kraj XIX stoljeća kao mjesto na kome se vrše ljetnje molitve muslimana iz okolice.¹⁾ Ona je zabilježena i u referatu službe zaštite prirode,²⁾ u kojem se iznose približni a djelomično i netočni podaci. U njemu je, naime, navedena legenda o djevojci koja je umrla od straha u Pećini gdje je i sahranjena, a učenje dove okolnog stanovništva pogrešno se tumači kao uspomena na taj događaj, iako je jasno da ovakav obred ima svoje korijenje još u predislamskoj tradiciji. Određenje ove Pećine kao patarensko-islamskog kulturnog mjesta³⁾ predstavlja prvi pokušaj da se njemu odredi pravi smisao.

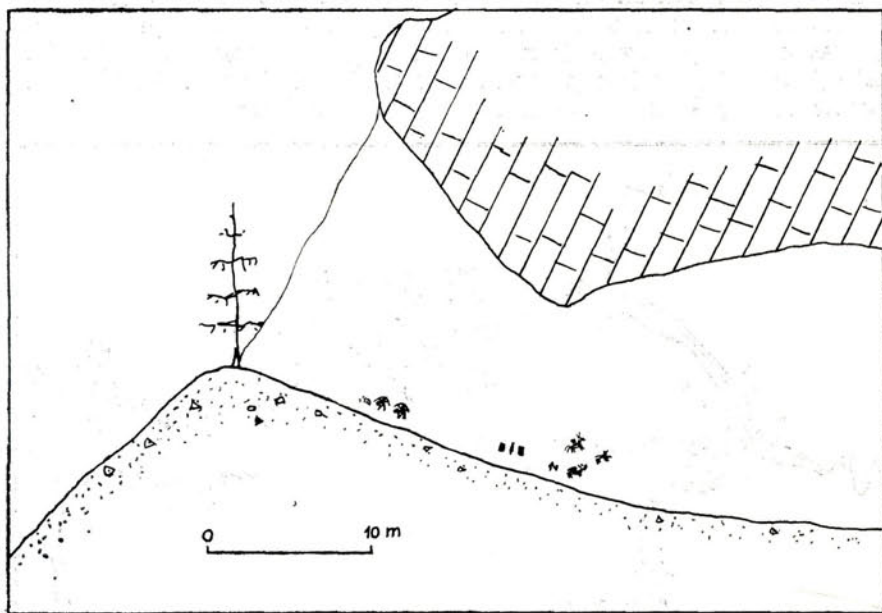

Sl. 1. Geografski položaj nalazišta

U ovom radu učinjen je pokušaj da se nešto više rasvijetli fenomen ovih crteža, pogotovo što je već ranije samo ovlaš spome-

nuto njihovo postojanje,⁴⁾ kao i njihov odnos prema drugim sličnim crtežima u Bosni i Hercegovini.⁵⁾ Rad predstavlja pokušaj da se u tumačenju ovih crteža pođe korak dalje, iako bez namjere da se o njima iznese sve ono što bi moglo biti zanimljivo za potpuno rješenje. Mnoštvo linija i zapisa, što su iza sebe tu ostavili nesavjesni posjetioci, dovelo je u novije doba do primijetnih oštećenja nekih crteža. Objektu je potrebna hitna i efikasna zaštita.

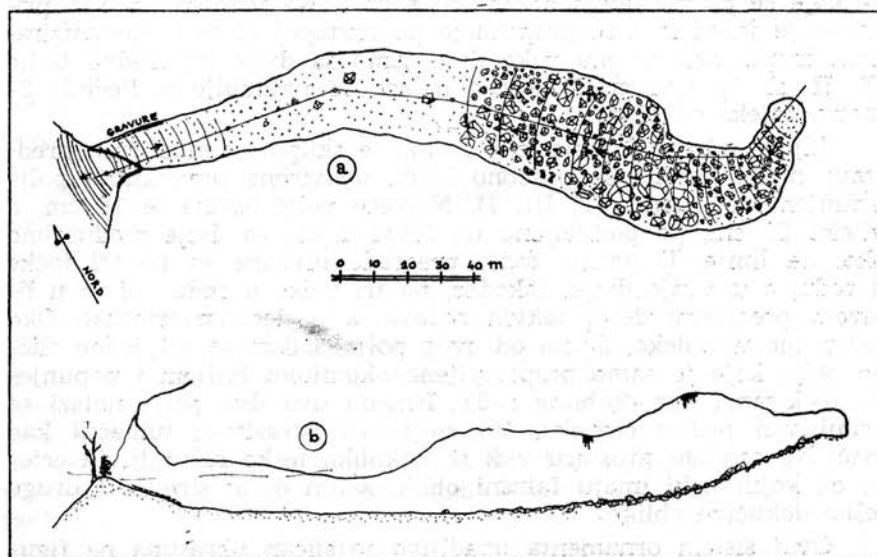
Nalazište PEĆINA locirano je, kako je već spomenuto, u selu Brateljevići (sl. 1). Ona nema nekog drugog imena. Ulaz je smješten iznad desne obale rječice Bukovice, pritoke Drinjače, oko 30 metara visoko iznad doline. Okrenut je prema zapadu, ali, zbog visokih brda koja se dižu sa obje strane rječice, prostor ulaza je vrlo mali dio dana osunčan. Otvor je širok 16, a visok oko 15 metara, a oblik mu je istostraničnog trokuta (T. II, sl. 1). Pred ulazom se nalazi talus od osipine debeo preko 10 metara (sl. 2). Na njegovoj površini nisu otkriveni nikakvi arheološki vrijedni ostaci.

Sl. 2. Presjek ulaza u pećinu

Pećina ima oblik tunela koji se pruža u pravcu istok—jugostok, a predisponirana je lako uočljivom dijaklazom. Dno se od ulaza spušta i jednoliko širi na dužini od oko 40 metara. Tlo je pokriveno zemljom i drobinom. Srednji dio Pećine je ravan i ponekad prekriven vodom koja stvara jezero dužine oko 70 metara, a širine oko 20 metara, dok mu dubina nije veća od 50 cm. Nje-

govo dno prekriveno je muljem. Druga polovica Pećine, njen stražnji dio, uspinje se i završava malim polukružnim zaravankom. Tlo u tom dijelu pokriveno je drobinom i blokovima kamena. Među blokovima kamenja može se uočiti korito manjeg potoka koji se stvara za velikih padavina. U ovom dijelu, na nekoliko mjesta na stropu, istaložili su se manji stalaktiti, a na tlu i nekoliko stalagmita u obliku gljiva (sl. 3b). Zidovi su potpuno goli. Prema iskazu jednog poznavaoaca ovog mjesta, Pećina ima »oduhu«, što znači da tu postoji još jedan jamski ulaz, ali on nije ustanovljen ni istražen.⁶⁾

Sl. 3a, b. Plan i presjek nalazišta

Ukupna dužina podzemnog prostora iznosi oko 185 metara, širina hodnika se kreće od 15 do 35 metara, a visina od 10 do 30 metara (sl. 3a, b). Svi crteži nalaze se na lijevom zidu ulaznog dijela i zauzimaju prostor od oko 15 metara dužine. Većina ih se nalazi oko jedan metar visoko iznad današnje površine tla, izuzev jahača na jelenu koji su smješteni oko dva metra visoko (vidi sl. 2). Površina stijene je dosta mekana, možda i zbog permanentnog vlaženja koje se tu stvara pri ulazu kondenzacijom vlage zbog razlike u temperaturi vanjskog i unutrašnjeg zraka. Ta razlika je uzrokom lakog strujanja koje se osjeća na ulazu. Pored crteža koji su nesumnjivo starijeg datuma, tu se nalazi i veliki broj inicijala i ispisanih imena ljudi iz najnovijeg vremena, ali i potpisa na arapskom jeziku, što govori o dugoj tradiciji posjećivanja ovog mjesta. Slična arapska imena nalaze se i u jednoj drugoj pećini kod izvora rijeke Bioštica u nedalekom selu Knežina.

Potpisa ima i na desnom zidu ulaznog dijela, onome koji je okrenut prema sjeveru i na kojemu do danas nisu otkriveni nikakvi tragovi starijih crteža (ukoliko nisu prekriveni debelom mahovinom).

Polje s crtežima počinje oko devet metara daleko od ulaza. To su scene sa jahačima na konjima i jedna scena lova (T. I, 1).

Dalje prema unutrašnjosti nižu se ostale teme čiji je crtež izveden vrlo primitivnom tehnikom urezivanja u stijeni, tako da je vrlo teško razlučivati pojedine figure, odnosno određivati njihov sadržaj. Tako se prikazi jelena mogu prepoznati tek po linijama za koje se pretpostavlja da bi bili rogovi. Na jednom od njih prikazan je jahač koji se prepoznaje po okrugloj glavi i shematiziranom trupu, dok su mu ruke date samo sa dvije usporedne linije (T. II, sl. 2). Ovi crteži jelena nalaze se najdublje u Pećini: 24 metra daleko od ulaza.

Lijevo od ove kompozicije nalazi se skupina simboličnih predstava među kojima se posebno ističu uokvirena pravokutna polja ispunjena točkicama (T. III, 1). Najveće polje široko je 10 cm, a visoko 20 cm, pa podijeljeno na četiri dijela sa dvije međusobno okomite linije. U gornje dvije pregrade urezane su po tri točke u redu, a u donje dvije, također, po tri točke u redu, ali je u lijevom pregratku deset takvih redova, a u desnom trinaest. Oko jedan metar daleko, desno od ovog polja, nalazi se još jedno slično polje koje je samo prepolovljeno okomitom linijom i popunjeno točkicama bez osobitog reda. Između ova dva polja nalazi se primitivan prikaz čovjeka, što su raniji istraživači tumačili kao mač. Na ostalom prostoru vidi se nekoliko teško razumljivih crteža od kojih neki imaju falusni oblik, zatim oblik strelice i druge teško dokučive oblike.

Ovaj sistem ornamenta upadljivo je sličan ukrasima na figurini sa Kekića glavice kod Bihaća, datirane u kasno bronzano doba. Ovom komparacijom se, dakle, još više potvrđuju ranije izrečene pretpostavke o njegovoj starosti.⁷⁾

*
*
*

Gravure na stijeni u Pećini kod Brateljevića izazivaju opravdano zanimanje arheologa i kulturnih historičara, s obzirom na to da se taj tip dekoracije ponavlja u Bosni i Hercegovini na nekoliko mjesta. Spomenimo samo Ledenjaču u Budnju, Kozlogradske stijene kod Robovića i Stijenu pod pismom u Žljebu. Namjerno su izabrana nalazišta iz porječja Drine, ali to im nije jedini zajednički element. Crteži u Pećini osobito su slični onima u Ledenjači kod Budnja, a to dokazuje da neki od motiva nisu puka slučajnost na lokalitetu, nego predstavljaju određenu, nama ne sasvim poznatu simboliku.

Dva osnovna problema vezana su za ove gravure: to je njihovo datiranje i njihovo porijeklo, odnosno kulturna pripadnost.

Na dva lokaliteta, u Kozlogradskim stijenama i Ledenjači, vršena su manja sondažna iskopavanja neposredno ispod crteža, pa je u oba slučaja ustanovljeno prisustvo ljudi bronzanog doba (oko 3000 do 800 st. e.). Tu su, naime, sasvim plitko u zemlji otkriveni ulomci posuda bronzanodobne fature, ali time nije dokazana i neposredna ovisnost jednog elementa o drugom. Moguće je samo pretpostaviti da ona postoji, jer tu nije bilo ničega što bi protuslovalo ovakvoj koincidenciji. Pitanje je, međutim, koji od crteža potječu iz toga vremena, a koliko ih je dočrtano u proteklim milenijima. Uostalom, opravdano se moramo pitati da li su brončanodobni ljudi bili uopće prvi graveri na ovom mjestu. Pažnje je vrijedna činjenica da nijedan od crteža nije nanešen štemovanjem, udarcima čekićem ili dljetom.

Pored toga što se na ovim stijenama ucrtavalo, vidimo da je mnogo toga u međuvremenu i erodirano. Čija je, naime, ruka uklesavala udubljenje pravokutne plohe kojima su uništavani stari crteži? Čini se da su oni iz najnovijeg vremena, pogotovo ako su izvedeni zato da bi se u njih upisivala imena savremenih stanovnika iz okolice.

Između likovnih predodžbi moguće je jasnije izdvojiti tri tipa: konjanike, stojeće figure i životinje podobne jelenima.

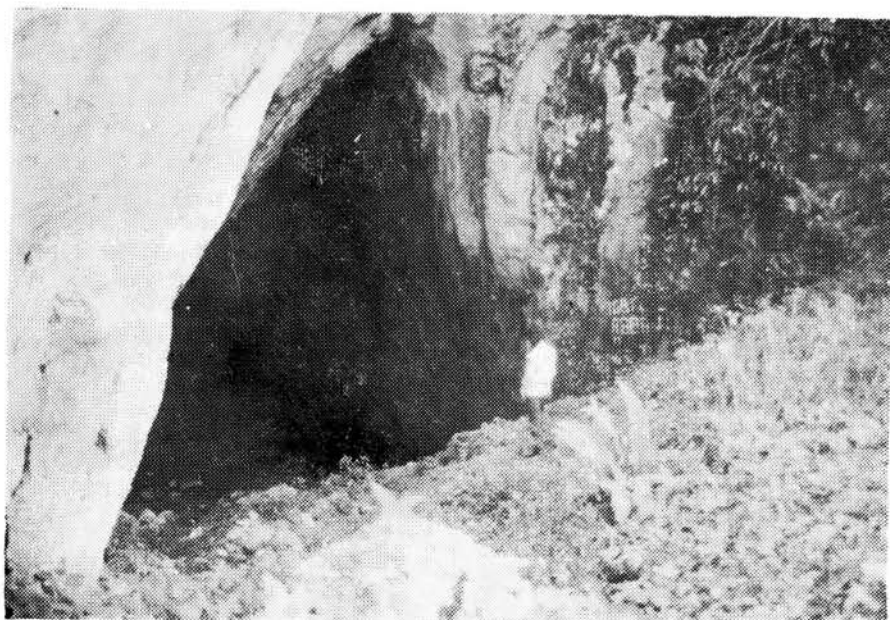
Dva izrazita jahača nalaze se najbliže ulazu. Okrenuti su ulijevo, dakle prema vanjskom svijetu, odnosno prema istoku (T. III, sl. 2). Jedan od njih drži koplje usmjereno prema zemlji, po čemu ikonografski odgovara svetom Juraju (T. IV, 1). Drugi je na kritičnom mjestu oštećen, pa se koplje ne vidi, ali sve druge pojedinosti odgovaraju prvom jahaču. Iznad oba jahača ugraviran je polukrug koji se čini kao predodžba Pećine. Još jedan konj, postavljen dalje prema izlazu, prikazan je na isti način, ali se zbog oštećenja ne može utvrditi da li se i na njemu nalazi jahač i da li je nad njim ucrtan polukrug nekog »svoda« — pećinskog ili nebeskog.

Iz bezbroja većinom uspravnih linija moguće je izdvojiti tri izrazitije data ljudska lika, možda predodžbe žena (T. IV, 2). Dvije od njih su spustile ruke niz tijelo, dok ih je treća raširila. One prve dvije kao da su obučene u naborane haljine a glavu prekrile maramam. Na njima je prepoznatljivo samo »ljudsko« lice, a i to je dato vrlo grubo — sa udubljenjima na mjestu očiju i nosa, eventualno usta, što se jedva može razlikovati. Likovi se nalaze u spletu crta razne dužine i intenziteta, pa je teško iz njih izdvojiti neki eventualni prateći lik.

Nekoliko četvoronožnih životinja čini se kao da predstavljaju jelene, ali se ta sugestija nameće više s obzirom na slične prikaze na drugim mjestima. Životinje su jedva prepoznatljive. Okrenute su udesno — prema unutrašnjosti Pećine, dakle prema istoku, i samo se na jednoj od njih primjećuje lik jahača datog vrlo uopćenim linijama.

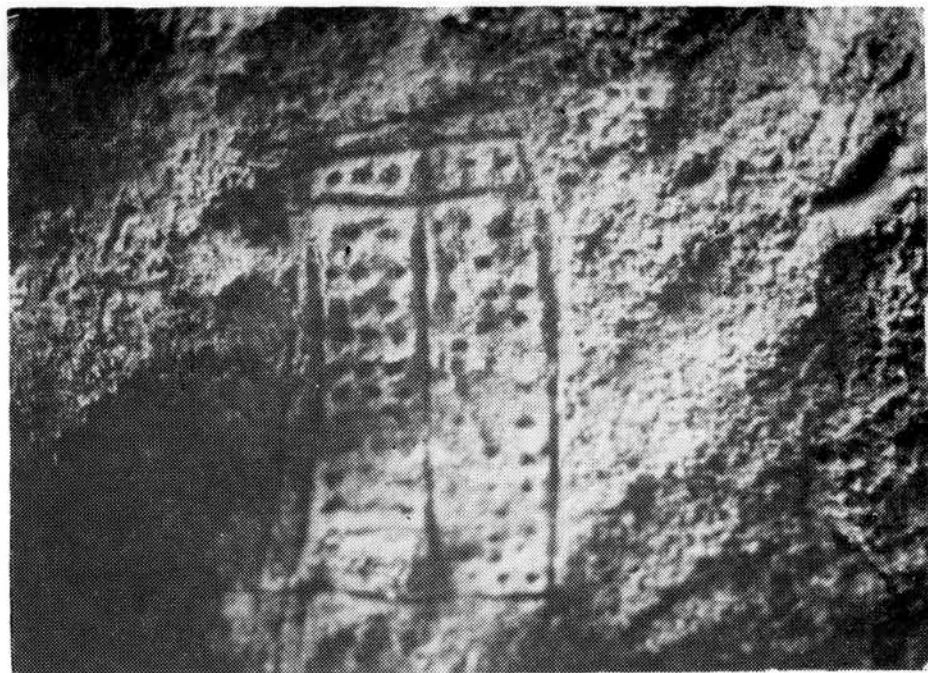
Sl. 1. Dio graviranog zida

Sl. 1. Ulaz u pećinu

Sl. 2. Jahač na jelenu

Sl. 1. Jedna od površina s tačkicama

Sl. 2. Prerdodžbe jahača na konjima

Sl. 1. Gravura jahača s kopljem

Sl. 2. Ljudski lik, desno krug s tačkama